

Zayd

David S. Powers

Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2014, 174 sayfa.

David S. Powers tarafından İngilizce olarak kaleme ve *Zayd* adını taşıyan eserin ön kapağında “Hz. Muhammed’in Pek Tanınmayan Evlatlığı Zeyd” alt başlığı yer almaktadır. Eserin yazarı David S. Powers, Princeton Üniversitesi’nden 1979’da doktora derecesi almış olup hâlen Amerika’da Cornell Üniversitesi Near Eastern Studies bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. İslâm medeniyeti, İslâm tarihi ve hukuku ile ilgili klâsik Arapça metinler Powers’ın ilgi alanlarını teşkil etmekte ve o, araştırmalarında daha çok erken dönem İslâm tarihine odaklanmaktadır.

Eser, önsöz ve girişten sonra *Zeyd*, *Zeyneb*, *Mûte*, *Usâme* ve *Sonuç* bölümlerinden müteşekkil olup eserin sonunda dipnotlar, bibliyografya, indeks ve teşekkür kısımları yer almaktadır. Çalışmada el-Ahzâb sûresinin 40. âyetinde söz konusu edilen “evlatlık edinilen kimselerin gerçek oğul sayılmayacağı”na dair ilâhî emir, Zeyd b. Hârîse’nin (r.a.) Zeyneb bint Caḥş (r. anha) ile evliliği ve boşanmalarına değinen aynı sûresinin 37. âyeti¹ bağlamında Hz. Peygamber’in Zeyd ile münasebeti, onun Mekke hayatı, erken dönem siyer ve megâzî kitaplarından İbn Hişâm’ın *es-Sîre*’sinden kısa notlarla özetlenmekte, ayrıca İslâm tarihinin Mekke dönemi kısaca tanıtılmaktadır. Ancak kitabın özünü Hz. Muhammed, Zeyd ve Zeyneb münasebeti teşkil etmekte ve aralarında geçen olaylar, yazarın seçmeci bir şekilde uygun malzeme bulabildiği erken dönem kaynaklara atıflarda bulunularak ele alınmaktadır.

Eserin “Zeyd” başlığını taşıyan ilk bölümünde (s. 16-29) şerefli bir aileye mensup olan beyaz tenli Zeyd b. Hârîse’nin yirmili yaşlarda iken kaçırılarak köleleştirildiği ve Mekke pazarında satıldığı vurgulanmakta ve Hz. Muhammed’in zengin eşi Hz. Hatice tarafından satın alınıp eşine hediye edildiği hatırlatılmaktadır. Babası Hârîse b. Şurâhil ile amcası Kays’ın, oğulları Zeyd’in izini sürerek Mekke’ye ulaştıkları ve efendisi Hz. Muhammed’e yüksek bir fidyeye teklif ederek Zeyd’i hürriyetine kavuşturmak ve kabilelerine götürmek istedikleri nakledilmektedir. Zeyd’in kaybolmasının sebep olduğu derin üzüntü,

1 “(Resûlüm!) Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah’tan kork! diyardun. Allah’ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah’tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlatlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah’ın emri yerine getirilmiştir.”

Zeyd'in kabilesi Kelb'e mensup bir şairden iktibas edilen lirik bir şiirle dile getirilmektedir. Bu hâdis, fakirleri gözetip doyurma ve kölelerini azat etme ile tanınan Hâşimoğullarının önde gelen fertlerinden Hz. Muhammed'in bi'setinden yaklaşık beş sene öncesinde vuku bulmuştur. Babası ve amcası yüksek bir fidye vererek Zeyd'i alıp götürmek istemişlerse de Hz. Muhammed onlara ailesine dönüp dönmeme kararını Zeyd'in vermesini teklif etmiş, ailesini seçerse fidye almadan Zeyd'i âzad edeceğini belirtmiş, Zeyd de ailesi yerine efendisi Hz. Muhammed'i seçmiştir. Bu kısımda Zeyd'in efendisi Hz. Muhammed'de bulunduğu samimiyet, yakınlık ve üstün karakter, Zeyd'in irad ettiği bir şiir ile izah edilip desteklenmektedir. Ayrıca ilgili sayfalarda babasının ve amcasının Zeyd'in kararı sonucu uğradıkları derin şoka temas edilmekte, Zeyd tarafından dile getirilen "Hz. Muhammed'in bana davranış biçimi, benim başka birini ona tercih etmeme imkân vermemektedir" sözü, bunun tereddüde düşmeden verilmiş bir karar olduğunu ortaya koymaktadır (s. 19). Yazar, Zeyd'in Hz. Muhammed lehine seçimi üzerine Resûl-i Ekrem'in reaksiyonuna dair kaynakların sessiz kaldığını belirtmektedir. Zeyd'in bu kararı üzerine Hz. Muhammed, Kâbe'nin hemen yanında şahitler huzurunda onu azat edip evlat edindiğini ilân etmiş ve artık o, Zeyd b. Hârise yerine Zeyd b. Muhammed diye çağrılmaya başlanmıştır. Ayrıca Resûlullah'ın (a.s.) Zeyd'i çok sevdiği, bu sebeple onun "Hıbbü Resûlillah" (Resûlullah'ın sevdiği kişi) diye nitelendirildiği vurgulanmaktadır.

Erken dönem İslâm tarihi kaynaklarında bulunabilecek bu notların ötesinde eserin en dikkat çekici yönü, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan tarihî şahsiyetlerle İslâm tarihindeki bazı şahısların, başlarına gelen hâdiselerin ve davranış biçimlerinin mukayese edilmesi ve aralarındaki benzerliklerin tespit edilmeye çalışılmasıdır. Meselâ eserde hür bir genç olan Zeyd'in köle olarak satılması ile kıskançlık sonucu kardeşleri tarafından kuyuya atılan ve İsmâiloğullarına mensup tâcirler tarafından Mısır pazarında köle diye satılan Hz. Yusuf arasında bağlantı kurulmaktadır. Ancak vurgu olaylara ve her devirde görülebilecek olan karakterlere olduğundan Kur'an'da zikredilmeyen isimler gibi bazı detaylar, yazar tarafından Kitab-ı Mukaddes'in çeşitli bölümlerinden nakledilmektedir.

"Zeyneb" başlığını taşıyan bölümde (s.30-48) Zeyd'in, ilk dört müslümanın üçüncüsü kabul edildiğine, Hz. Peygamber tarafından *mevlâ* diye nitelendirildiğine ve kendisine en sevgili kişilerden olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu noktada Hz. Peygamber'in bakıcısı olup başından iki evlilik geçen ve bu evliliğinden Eymen isimli erkek çocuğu dünyaya getirerek Ümmü Eymen adını alan 40-45 yaşlarındaki Bereke ile Zeyd'in Hz. Peygamber tarafından -güya cennet vaadedilerek- gönülsüz bir şekilde evlendirilmesi ve Usâme isimli erkek çocuklarının dünyaya gelmesi söz konusu edilmektedir. Zeyd; Ümmü Külsüm bint Ukbe, Dürre bint Ebî Leheb ve Hind bint Avvâm'la da evlilik yapmıştır. Zeyd, Resûlullah'ın dadısı Ümmü Eymen ile evliliğinde isteksiz olduğu gibi, onun Hz. Peygamber'in halası

Ümeyme ve Ümeyme'nin kocası Cahş'ın kızları olan Zeyneb ile evlenme talebi de Allah Resûlü tarafından önce pek hoş karşılanmamıştır. Zeyneb'in Kureyş'in en güzel kızlarından biri olması ve Zeyd'in daha önce başından evlilik geçmesi, ayrıca Zeyneb tarafından dile getirilen "denklik problemi" gibi sebeplerle Hz. Peygamber'in bu konuda uzun süre olumsuz davrandığına dikkat çekilmektedir. Zeyd'in ısrarı üzerine Allah Resûlü'nün aracı olmasıyla babası Cahş kaybolduğu için velayeti ağabeyi Abdullah'a geçen Zeyneb'in Zeyd'le evliliğe ikna edildiği vurgulanmaktadır.

Yazar bu noktada, daha ziyade Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150/767) tefsiri gibi pek muteber sayılmayan erken dönem bazı kaynaklarla² Taberî (ö. 310/923) ve İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) gibi bazı müfessirler eserlerinde zikretseler de *münker* ve *garîb* diye tenkit edilen rivayetlere ve Alfred Guillaume'nin (1888-1965) *The Life of Muhammed: A Translation of Ishaq's Sîrat Rasul Allah*³ adlı çalışmasına atıflarda bulunmaktadır. Neticede Allah Resûlü hakkında tasavvuru mümkün olmayan, ismet sahibi peygambere yakışmayan ve sıradan bir insanın içine düşebileceği türden senaryolar üretmekte ve bazı ithamlara yer vermektedir. Buradan hareketle yazara göre -güya- Resûl-i Ekrem, güzelliği ile dikkat çeken gelini Zeyneb'e karşı zaaf içinde olup ona âşıktır. Yazarın bu hususta ısrarla kullandığı kaynak, Mukâtil'in mezkûr eseridir. Ancak yazar, zikrettiği rivayetlerin münker ve garîb olduğuna, muhaddisler tarafından bunların hadis tekniği açısından muteber sayılmadığına hiç temas etmemektedir. Hâlbuki Allah Resûlü, Zeyneb'in güzelliğini Zeyd ile evlenmesinden sonra farketmiş değildir. Hz. Peygamber'in oğlu ve gelinini evlerinde ziyaret ettiği, Zeyd'in evde olmadığı sırada -kazara- Zeyneb'in bacaklarını görerek (s. 35) güzelliğini farkettiği şeklindeki Mukâtil b. Süleyman, Taberî ve İbn Ebî Hâtim gibi müfessirlerinin tefsirlerinde ve tarih kaynaklarında yer alan hikaye ve rivayet uydurma olup açık bir ithamdan ibarettir. Yazar, Ahzâb sûresinin 37. âyetinden de destek alarak Hz. Muhammed'in gelini Zeyneb'e olan sevgisini içinde gizlediğini ileri sürmektedir (s. 35). Hâlbuki âyette Allah Resûlü'nün "içinde gizlediği şey" aslında "Zeyd'in eşini boşamasını arzu etmesi" değil, Allah'ın kendisine Kur'an'da yer almayan vahiy türüyle bildirdiği üzere "Zeyd'in Zeyneb'ten boşanacağı ve kendisinin eşi olacağı"dır.⁴ Allah Resûlü'nün bunu içinde gizleme sebebi ise Yahudi ve münafıkların "Hz. Muhammed gelini ile evlendi" şeklindeki kınama ihtimalleri ve insanların fitneye düşme tehlikesidir. Kurtubî (ö. 671/1273), Resûl-i Ekrem'in

2 Mukâtil, *Tefsir*, Dâru kütübî'l-ilmî, Beyrut 1424/2003, III, 35, 47-48. et-Tefsîrû'l-kebir/ Tefsîru Mukâtil b. Süleymân'nın Mukâtil'den sonra yazıldığı veya en azından ona bazı ilâvelerin yapıldığına dair bk. Türkeri, "Mukâtil b. Süleyman", DİA, XXXI, 136.

3 Oxford University Press, Oxford 1955.

4 Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an* (thk. Abdürrezâk Hamdi), Dârü kütübî'l-Arabî, Beyrut 1418/1997, XIII, 168; İbn Hacer, *Fethü'l-bâri bi şerhi Sahihî'l-Buhârî*, (thk. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, Dârü'l-Fîkr, Beyrut 1416/1996, IX, 479.

Zeyneb'in güzelliğini farketdiği, ona istek duyduğu, "Sübhânallah" diyerek bunu dile getirdiği ve Zeyneb'in bu durumu eşine haber verdiği şeklinde *münker* bazı rivayetleri Mukâtil'den⁵ aktarmışsa da bununla yetinmeyip mezkûr rivayetleri tenkit etmiştir.⁶ Ayrıca İbn Hacer⁷ (ö. 852/1449) bu konudaki rivayetleri güvenilirmez bularak zikredeğer görmemiş ve eleştirmiştir. Aynı şekilde İbn Kesir, Taberî ve İbn Ebî Hâtim gibi müfessirlerin kaydettikleri bu tür rivayetleri "garib oldukları için" kaydadeğer görmemiştir.⁸

Doğrusu Hz. Peygamber, Zeyneb'le (r.a.) güzelliği sebebiyle evlenmek isteseydi daha önce onu oğlu sayılan Zeyd'le evlendirmek yerine onunla kendisi evlenirdi; üstelik Zeyneb, Zeyd'le evliliğe yukarıda işaret ettiğimiz üzere denklik problemi gibi sebeplerden karşı idi. Şu hâlde Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesine hiçbir engel yoktu. Olaylar, Allah'ın iradesi dışında gerçekleşmiş değildir. Neticede Zeyneb Zeyd'le evlendirilerek İslâm'da kesbî olan dinin ve takvanın üstünlük sebebi olduğu, iman ve takva yoksa soy üstünlüğünün pek bir öneminin olmadığı ortaya konmuştur. Âyetlerden de anlaşılacağı üzere Allah'ın muradı, evlat edinilen kişilerin şeriat bakımından evlat edinen ailenin gerçek oğul ve kızı gibi mütalâa edilemeyeceği hükmünü yerleştirmek ve evlatlıklarının eşleriyle evlenmenin haram olduğu şeklindeki Câhiliye inancını yıkmaktır.⁹ Çünkü Ortadoğu'da ve Yahudi şeriatinde¹⁰ oğulluğun hanımıyla -boşansa da- evlat edinen babanın evlenmesi haramdı, bu fiili işleyen cezaya müstehaktı.¹¹ Bu husustaki âyetler, Zeyd ve Zeyneb arasındaki geçimsizliği gören ve ileride Zeyneb'in kendisinin eşi olacağı bildirildiği hâlde Allah Resûlü'nün "eşini tut, boşanma" şeklinde Zeyd'e tavsiyede bulunması, Hz. Peygamber'in Medine'de yaşayan yahudi, münafık ve bazı müslümanların kınamasından çekindiğini, ancak Allah tarafından vahiyle uyarılması sonucu Allah'ın emrine boyun eğdiğini açıkça göstermektedir. Ancak yazar burada, Allah'ın takdirini bildiği hâlde edebinden Zeyd'e eşinden boşanmamasını tavsiye etmesinden hareket ederek Resûlullah'ı Allah Teâlâ'nın azarladığı (rebuke) hükmünü vermektedir ki bu isabetli bir yorum değildir; çünkü âyette "bunda bir vebal olmadığı" açıkça ifade edilmektedir.¹² Nitekim Nehhâs'ın (ö. 338/950) bir grup muhakkik âlimden naklettiğine göre,

5 Mukâtil, *Tefsir*, III, 47.

6 Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 169.

7 İbn Hacer, *Fethü'l-bâri bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, IX, 479.

8 Bk. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'l-azim* (Muhtasar), Dârü İbn Hazm, Beyrut 1420 /2000, s. 1503.

9 "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (el-Ahzâb 33/40).

10 Bk. Leviticus (Levililer) 18/15 (New Translation of the Holy Scriptures, Pennsylvania 1984).

11 Leviticus (Levililer) 18/29.

12 "Allah'ın, kendisine helal kıldığı şeyde Peygamber'e herhangi bir vebal yoktur." (el-Ahzâb 33/38).

yaptıklarında bir hata olsaydı Allah Resûlü tevbeye davet edilirdi.¹³

Yazar bu hâdisenin Kitab-ı Mukaddes'teki benzerine atıfta bulunmaktadır. Öyle ki peygamber saymadıkları Kral Dâvûd'un (Hz. Dâvûd) Uriah isimli bir askerle evli Eliam'ın kızı Bathsheba adında bir kadına âşık olduğu ve -hâşâ-onunla zina ettiği, ondan gayr-i meşru bir çocuğunun dünyaya geldiği, hâdisenin yayılmaması için komutanına emrederek Uriah'ı savaşta ön saflara sürerek ölmesine sebep olduğu,¹⁴ Kral Dâvûd'un da böylece âşık olduğu kadınla evlenmek için en büyük engelden kurtulduğu iddia edilmektedir. Yazarın naklettiğine göre Allah Teâlâ, Dâvûd'un bu fiilinden hoşnut olmamış,¹⁵ Nathan isimli bir peygamber vasıtasıyla Dâvûd uyarılmıştır. Bunun üzerine Dâvûd, günahına tevbe etmiş ve affedilmiştir. Yazar, ayrıca Hz. İsa'nın annesi Meryem'in Kur'an'a göre peygamber olduğunu belirttiikten sonra Meryem'in "Yusuf isimli kişi ile birlikte olduğu" şeklinde akıl almaz bühtanları zikretmektedir. Hâlbuki iki iddia da asılsızdır. Hz. Meryem âlimlerin kâhır ekseriyetinin görüşüne göre peygamber olmadığı gibi âyetle sabit olduğu üzere ona hiçbir erkek eli değmemiştir. Bölümün sonunda ise altıyüz sene sonra Hz. Muhammed'in aynı duruma düşmemesi için (s. 35) Allah Teâlâ'nın tarihe müdahale edip oğul edinilen kişilerin boşadıkları eşleri ile kayınpederlerinin evlenebileceği hükmünü koyduğu dile getirilmektedir.

Kur'an'a göre, Ehl-i kitab'ın inancının aksine, Hz. Dâvûd ve Lût birer peygamberdir. "İsmet" ise peygamberlerde bulunması gereken vâcip sıfatlardandır. Bu sebeple Hz. Dâvûd'un ve -sadedinde olduğumuz kitapta dile getirilmemekle beraber- Ehl-i kitab tarafından peygamber olarak kabul edilmeyen Lût'un zina ettikleri¹⁶ açık bir iftira ve çarpıtmadan ibarettir.

Zeyd b. Hârîse'nin (ra.) kendisini tahfif eden ve artık cinsî istek duymadığı eşi Zeyneb'i (r. anha) boşadığı, böylece ikinci sınavdan da başarı ile geçtiği, Allah Resûlü tarafından ilân edilen "*Artık senin baban değilim ve sen benim mirasçım değil, dinde kardeşim ve mevlâmsın*" hükmüne razı olduğu, böylece Hz. Peygamber'in övgüsüne ve ödüllendirmesine mazhar olduğu ve hatta ordu komutanı olarak atandığı belirtilmektedir (s. 39).

Yazar, başta da belirttiğimiz gibi, metodu gereği *Kitab-ı Mukaddes*'teki modellerle İslâm tarihindeki figürlerden benzerlik arzedenlere odaklanmakta ve tarihten bazı izdüşümler tespit etmeye çalışmaktadır. Meselâ Hz. İbrahim'in, oğlu İshâk'ı, kölesi -muhtemelen Danmesek Elizier- aracılığı ile Mezopotamyalı güzel ve bâkire Rebeka ile evlendirmesine atıfta bulunmaktadır.¹⁷ Bu evlilik de

13 Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 169.

14 II. Samuel 11/15.

15 II. Samuel 12/11.

16 Genesis (Tekvîn), 19/31-38.

17 Genesis (Tekvîn), 24/16.

Allah'ın takdiri ile olmuştur.¹⁸ Rebeka, ailesini bırakarak İshak'la evlenmek üzere Kenan diyarına gitmiştir.¹⁹ Müteakiben, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i verimsiz ve çöl araziye bıraktığını ve Kenan diyarından gelerek buraya toplam üç kez ziyarette bulunduğu belirtilmektedir. Bu kısımda yiyecek temin etmek için evinden çıkan İsmail'in ilk hanımının, yoldan gelen yaşlı ziyaretçi Hz. İbrahim'in ekmek ve su talebine olumsuz cevap verdiği, bunun üzerine geri dönen İbrahim'in, kendisini tanımayan gelinine oğlu İsmail'e iletmek üzere "Evinin eşliğini değiştir" mesajını bıraktığı, İsmail'in kinaye üslubuyla "eşini boşa" anlamına gelen baba tavsiyesini yerine getirerek Fâtıma adında yeni bir hanımla evlendiği, Hz. İbrahim, Fâtıma'dan razı olduğu ve onlara bereketle dua ettiği şeklinde İslâm kültürüne de intikal eden bazı hâdiseler nakledilmektedir (s. 43-44). Bunları zikretmemizin sebebi yazarın, Kenan diyarından Mekke'ye oğlu İsmail'i ziyarete gelen Hz. İbrahim'e, eşi Sâre'nin devesinden inmemesi yani gelinin evine girmemesi şartıyla izin verdiğini, çünkü onun -hâşâ- geliniyle birlikte olacağından korktuğunu iddia etmesidir (s. 47). Ulü'l-azm peygamberlerden olan Hz. İbrahim hakkındaki bu tasavvur, başka sebepler bir yana, Kurtubî'nin dediği gibi²⁰ en hafif tabirle Allah'ın seçkin elçileri olan peygamberleri ve peygamber kavramını hiç tanımamaktan ileri gelmektedir.²¹

"Zeyneb" adını taşıyan bölümde (s. 30-48), oğlu İshâk'a eş olarak Rebeka'yı bulan Hz. İbrahim'in hizmetçisi Elizeh ile, Allah Resûlünün kendisiyle evlenme isteğini Zeyneb'e iletip aracı olan Hz. Ali karşılaştırılmaktadır. Ayrıca İsmail ile Zeyd mukayese edilmekte, Sâre'nin eşi Hz. İbrahim'e "bir köle olan Hacer'in oğlu senin mirasçın olamaz" şeklindeki reddine rağmen (s. 44) İsmail'in hakiki oğul ve mirasçı olduğu ilân edilmekte, Zeyd b. Hârise'nin ise daha sonra bundan mahrum edildiğine temas edilmektedir (s. 45).

Aktarılanların dışında İshak ile Zeyd, Rebeka ile Zeyneb arasındaki soy benzerliğine dikkat çekilmektedir. Hem İshak'ın hem de Rebeka'nın Terah'ın büyük torunu oldukları, aynı şekilde (evlatlık edinilmesi sebebiyle) Zeyd ve Zeyneb'in Abdülmuttalib'in büyük torunu oldukları vurgulanmaktadır. Evlilikleri sırasında Rebeka'nın ve Zeyneb'in babaları kaybolmuşlar, muhtemelen vefat etmişlerdir. Her iki gelin, güzellikleri ile dikkat çekmektedir. Evlilikleri karşılığında ikisi de kıymetli hediyeler almışlardır. Rebeka, Kenan diyarına; Zeyneb ise Mekke'den Medine'ye olmak üzere her ikisi de kocalarının yurduna hicret etmişlerdir. İki evlilik de Allah'ın hükmü ile gerçekleşmiştir (s. 46).

Yazar, ısrarla aynı konuya dönme ihtiyacı hissetmektedir. Öyle ki Zeyd'in Kitab-ı Mukaddes'teki Uriah'a denk düştüğünü iddia etmekte (*Zayd is Uriah*

18 Genesis (Tekvîn), 24/50.

19 Genesis (Tekvîn), 24/61.

20 Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 169.

21 Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 169.

the Hittite) ve benzerliklere işaret etmeyi sürdürmektedir. Ona göre Dâvûd, yıkanırken gördüğü Uriah'ın hanımı Batsheba'ya, Hz. Muhammed ayaklarını gördüğü Zeyneb'e âşıktır (s. 46). Uriah ve Zeyd, eşleri ile mutlu değillerdir. Mûteakip satırlarda "Zayd is Ishmael" başlığı altında Zeyd, İsmail'le mukayese edilmektedir.

Kitabın "Mûte" adını taşıyan üçüncü bölümünde (s. 49-68) ise Mûte Savaşı²² ile ilgili bazı rivayetler zikredilerek konuya giriş yapılmaktadır. Bu kısımda Kur'an'da ismi açıkça zikredilen (el-Ahzâb 33/37) yegâne sahâbînin Zeyd b. Hârise (r. a.) olduğuna ve onun Allah Resûlü nezdindeki kıymetine dikkat çekilmektedir. Resûl-i Ekrem, elçisi Hâris b. Umeyr el-Ezdi'nin öldürüldüğü Ürdün'ün güneyinde yer alan Mûte mevkiinde Bizans ve onları destekleyen Araplarla savaşmak üzere 3000 sahâbîden oluşan bir ordu hazırlamış, komutan olarak tayin ettiği Zeyd'e beyaz bir sancak vermiş, onları Seniyyetü'l-vedâ'ya (Veda Tepesi) kadar uğurlamıştır. Hicrî VII. veya VIII. yılda meydana gelen bu savaş öncesinde Allah Resûlü sancağı ve komutanlığı önce Zeyd'e vermiş, o şehid edilirse sancağı ve komutanlığı yeğeni Ca'fer b. Ebi Tâlib'in, o da şehid düşerse şairi Abdullah b. Revâhâ'nın almasını emretmiştir. Medine yahudilerinden Numan b. Fuhnus, "Bir peygamber savaş öncesinde birden fazla komutan tayin ederse onların mutlaka öldürüleceği"ni, İsrailoğulları peygamberlerinin tayin ettiği komutanlarda bunun gerçekleştiğini haber vererek Zeyd'i bu sefere çıkmaktan vazgeçirmek istemiş; ayrıca Hz. Peygamber'e "Sen hak peygambersen senin bu savaşta komutan tayin ettiklerin sırasıyla öldürülecektir" diye aynı bilgiyi nakletmiştir. Ancak komutan olarak belirlenen üç sahâbî, bu yahudinin söylediklerine itibar etmemiştir. Yazara göre Hz. Peygamber, Zeyd'e savaş başlamadan evvel, düşmanı önce imana davet etmesini, düşman bunu kabul etmezse onlardan cizye alınacağını bildirmesini, bunu da reddederlerse onlarla savaşmalarını emretmiştir. (s. 53) Ancak bu tarihte henüz cizye âyeti (et-Tevbe 9/29) nâzil olmadığından bu yorum pek isabetli değildir.

Resûlullah, Medine'de minberde beş yüz mil uzaktan Zeyd'in, ardından Ca'fer'in ve Abdullah'ın şehid düştüklerini ashâbına haber vermiş ve onlara dua etmiştir. Yazar, şehid düşen Zeyd'in cennete girerek kendisini bekleyen esmer renkli huriye kavuştuğunu eklemiştir (s. 56). Mezkûr komutanlar peş peşe şehid edilince ashâb, sancağı Hâlid b. Velid'e vermek istemişlerse de o, İslâm'a girmede geç kaldığını ileri sürerek buna layık olmadığını belirtmiştir. Sancağın ehil birinde olması ve ordunun komutansız kalmaması için Hâlid b. Velid'in komutanlığı alması hususunda ısrar etmişler, o da kabul etmiştir. Kaynaklar bu savaşta şehid edilen bir düzine sahâbînin ismini zikretse de ciddi kayıplardan

22 Müslümanların Suriyeli Hıristiyan Araplar ve Bizans ordusuyla yaptığı ilk savaş olup 8/629 tarihinde vuku bulmuştur.

dolayı Mûte Savaşı'nın sonuçlarının tartışmalı olduğu, bazılarınca müslümanlar açısından yenilgi olarak değerlendirildiği nakledilir. Seleme b. Hişam b. el-Muğîre gibi savaşın belli bir safhasından sonra Medine'ye dönenler, cepheden kaçtıkları için kınanmışlar, bu yüzden evlerinden çıkmak istememişlerse de Resûl-i Ekrem onların savaştan kaçmadıklarını belirtmiştir. Yazar, Vâkidî'nin (ö. 207/823) *Megâzisi*'ni kaynak göstererek bazı askerlerin, sayıca çok fazla olan düşman karşısında tutunamayıp Medine'ye döndüklerini ifade ederse de (s. 58) Allah Resûlü'nün Allah'ın müslümanlara fetih nasip ettiğini haber vermesi²³ ve tekrar savaşmak üzere geri çekildiklerini bildirmiş olması²⁴ bir yenilgiden söz edilemeyeceğini gösterir.

Yazar özetlenen olayları naklettikten sonra yine metodu gereği Kitab-ı Mukaddes ve Kitab-ı Mukaddes öncesi figür ve modellerle Mûte Savaşı'nın komutan şehidlerini, bunların geride bıraktıkları yakınlarını ve diğer hâdiseleri karşılaştırır, bu suretle aralarındaki benzerlikleri ve müşterek noktaları yakalamaya çalışır. Buna göre -daha önce de geçtiği gibi- Zeyd b. Hârîse'nin şehid edilmesi Uriah'ın öldürülmesine denk düşmektedir. Kral Nhas, Kral Davudla (Dâvûd [a.s.]) iyi geçinmekte iken Nhas'ın ölümüyle yerine geçen Hanun Uriah, Kral Davud'un askerlerini ülkesinde ajanlık yapmakla suçlamış ve küçük düşürmüştür. Bu sebeple çıkan savaşta Kral Dâvûd'un askerlerinden Hititli Uriah öldürülmüştür.²⁵ Daha önce de değinildiği üzere Mûte Savaşı'nın sebeplerinden biri de Hz. Peygamber'in elçisinin öldürülmesidir.

Ayrıca Kitab-ı Mukaddes'e göre, oğlu İshâk'ı kurban eden Hz. İbrahim modeline temas edilerek oğul İshak'ın kurban edilmesi, Hz. Peygamber'in evlathığı Zeyd'in Mûte Savaşı'nda şehit edilmesi ile irtibatlandırılmakta ve aralarında benzerlikler kurulmaktadır. İslâm geleneğinde kurban edilmeye çalışılan İsmail'dir; Tevrat'ın *Tekvîn* bölümünde ise bunun İshâk olduğu ifade edilir. İslâmî kaynaklara göre Hz. İbrahim ve İsmail'i bu işten vazgeçirmeye çalışan Şeytan'dır; ancak Kitab-ı Mukaddes'in tefsirlerinde bu, ya ölüm meleği (s. 63) ya da Job 4: 2'de belirtildiğine göre Samuel'dir. Bu kez Şeytan, Mûte Savaşı esnasında Zeyd'i ve bazı askerleri savaşmaktan vazgeçirmek istemişse de buna muvaffak olamamıştır.

Yahudi geleneğine göre İshak kurban edildikten sonra üç gün daha yaşayıp ölmüştür. *Tekvîn* 24-62'de kaydedildiğine göre, cennete yükseltlen İshak dünyaya tekrar gelmiştir. İslâm geleneğinde ise İsmail'in kurban edilmesi ancak teşebbüs safhasında kalmıştır. Hem İshak'ın hem de Zeyd'in vefatlarından sonra cennete gitmiş olmaları yönüyle de benzerlik kurulmaktadır. Hz. İbrahim ve Hz.

23 Buhârî, "Meğâzî", 44; İbn Hişam, *es-Sîre*, IV, 23.

24 İbn Hişam, IV, 24; bk. Algül, "Mûte Savaşı", *DİA*, XXXI, 385-7.

25 II. Samuel, 10/1-5.

Muhammed gaybî bir durumu haber vermişlerdir.

Dördüncü bölüm (s. 64-94) “Usâme” adını taşımaktadır. Resûlullah’ın torunlarını sevdiği gibi bir zamanlar oğlu sayılan Zeyd b. Hârise’nin emaneti Usâme’yi de çok sevdiği kaydedilir. Bu sebeple ona *hibbû’bni’l-hib* (Resûlullah’ın sevdiği kişinin sevgili oğlu) denilmiştir. Resûl-i Ekrem’in, Usâme’nin incinmeden dolayı su toplayan bir uzvundaki suyu ağzıyla emmesi, Mekke’nin fethi günü onu devesinin terkisine bindirmesi (redif), kıymetli bir Yemen hırkasını kendisi bir kez giydikten sonra Usâme’ye vermesi yazar tarafından “otorite transferi”nin göstergeleri olarak nitelendirilir (s. 79).

Hz. Peygamber, hastalığı sırasında Bizans’a karşı Safer 11/Mayıs 632’de bir ordu tertip eder ve içinde Hz. Ebû Bekir ile Ömer gibi ileri gelen muhâcirlerin yanı sıra ensârın da yer aldığı ordunun komutanlığını Usâme’ye verir. O, üstünde babasının şehid edildiği ata biner, başarılı bir komutanlık sergileyerek bu seferden hiç kayıp vermeden zafer ve ganimetle döner.

Usâme’nin, savaşta öldürüleceğini anlayınca kelime-i şehadet getiren Mirdâs b. Nehik el-Cühenî’yi²⁶ “öldürülme korkusundan dolayı iman etti” diyerek öldürdüğünü öğrendiğinde Allah Resûlü buna çok üzölmüş, “*Kalbini yarıp baktın mı?*” diyerek onu uyarmıştır. Bu hâdise, ileride Hz. Ali ile Aişe arasındaki Cemel Savaşı’nda Usâme’nin -Hz. Ali’yi çok sevmesine rağmen- hiçbir tarafı desteklememe, bir daha mümin kanına girmeme şeklinde Resûlullah’a verdiği sözle irtibatlandırılmıştır.

Usâme’nin pazartesi ve perşembe günleri oruç tutan dindar bir sahâbî olduğu, babası Zeyd’i olduğu gibi onu da Allah Resûlü’nün çok sevdiği vurgulanır. Nitekim bu sevgi, Abdullah b. Ömer’in halife olan babası Ömer b. Hattab’a “*divandan (beytülmâl) Usâme’ye 4000 dirhem verirken kendisine niçin ondan 500 dirhem eksik verdiği*” sorusuna karşılık, Halife Ömer, “*Çünkü “Resûl-i Ekrem onun babasını senin babandan, onu da senden daha fazla severdi*” cevabıyla dile getirilmektedir (s. 86).

“Textual Encounters” başlığı altında Hz. Muhammed – Usâme arasındaki ilişki, onu Filistin’e düzenlenen seferde komutan tayin etmesi Kitab-ı Mukaddes’teki Hz. Mûsâ -Yûşa modeli ile irtibatlandırılmıştır. Hz. Mûsâ, Arz-ı Mev’ud’a girerken Yûşâ b. Nûn’u komutan atamıştır. Yazarın iddiasına göre iki seferin de temel gerekçelerinin başında “intikam” gelmektedir (s. 91). Ayrıca Firavun II. Ramses’in otoriteyi temsil etmek ve kendisine olan desteğini ve Mısır topraklarında yetkili olduğunu göstermek üzere Hz. Yusuf’a kıymetli elbiseler giydirdiği, ona yüzük ve gerdanlık taktığı, benzer uygulamayı Hz. Peygamber’in

26 Kitapta Nuhayk b. Mirdâs el-Cühenî şeklinde ifade edilmektedir; doğrusu yukarıdaki gibidir.

Usâme'ye yaptığı üzerinde durularak iki gelenek ve hâdise arasındaki benzerlik hatırlatılmaktadır (s.87).

Sonuç bölümünde ise ana bölümlerde tesbit edilen hususlar özetlenmektedir. Zeyd ve Usâme'nin erken dönemde İslâm'ın doğuş ve gelişiminde çok az rolleri olsa da kaynaklarda haklarında çok sayıda rivayetin bulunduğu kaydedilmektedir. Zeyd'in Kitab-ı Mukaddes karakterlerinden Yusuf, Dammesk Elizier, Solomon, İsmail, Uriah ve İshak'la ortak yönlerinin bulunduğu, dolayısıyla erken dönem İslâm toplumunun tarihî hafızasının bu modellerden ciddi bir şekilde etkilendiği ve rivayetlerin oluşumunda bunların da rollerinin bulunduğu iddia edilmektedir (s. 96).

Sonuç olarak Powers'ın *Zayd* adını taşıyan bu eseri, özellikle Resûl-i Ekrem'in Hz. Zeyneb'le evlenmesi gibi hususlarda Kur'an'ın açık hükümleri ile çelişen tahrif edilmiş metinlere dayanılarak ve müslümanların hassasiyetleri gözardı edilerek amaca hizmet eden rivayetlere ve kaynaklara dayanmak suretiyle kaleme alınmış izlenimi vermektedir. Hâlbuki bazı eserlerde yer alan bilgi ve rivayetlerin daha muteber kaynaklarla teyid edilmesi, özellikle ihtilâflara değinilmesi ve rivayetlerin muhakkik ve münekkit âlimler tarafından münker ve garîb sayıldığına işaret edilmesi gerekirdi, ancak bunlara gerek duyulmamıştır. Ayrıca varılan yargıların asliyetini muhafaza etmiş olan Kur'an'a ve sahih hadislere uygunluk arzedip etmediğine dikkat edilmemiştir. Bunlardan başka bazı konularda ister istemez tekrara düşülmüştür. Bibliyografyada (s. 141-156) kaydedildiği üzere iki yüz elli civarında zengin bir literatüre başvurularak vücuda getirilen eser, Kitab-ı Mukaddes'le Kur'an'da ve İslâm tarihindeki benzer karakter ve figürleri mukayese yoluyla ele alması yönüyle ciddi ve emek mahsulü bir çalışma olmakla beraber, dikkatli okunmalı ve oryantalist bir yaklaşımla kaleme alındığı hatırdâ tutularak yukarıda tahlil ve tenkit ettiğimiz konularda verilen bilgilere ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.

İbrahim Kutluay

(Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Hadis Anabilim Dalı)